

РЕЦЕНЗІЯ

**завідувача кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної
діяльності, кандидата юридичних наук, доцента**

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Фідрі Юлії Олександрівни

на дисертацію Хлистік Мирослави Андріївни

на тему: «МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ

ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах трансформації правової системи України особливої ваги набуває питання пошуку ефективних, гуманістично орієнтованих способів та механізмів вирішення правових конфліктів. Це особливо важливо з огляду на підвищений запит суспільства на справедливість, доступність правосуддя та зниження рівня конфліктності в соціально значущих сферах, однією з яких є земельні правовідносини. На цьому тлі несудові способи вирішення спорів, зокрема медіація, дедалі більше утверджуються як альтернатива або й необхідне доповнення до традиційних судових процедур.

Земельні спори як прояв складних, часто багатовимірних конфліктів між фізичними особами, господарюючими суб'єктами, органами влади та місцевого самоврядування, залишаються одним із найбільш чутливих і водночас затребуваних напрямів. Проте класичні юрисдикційні інструменти не завжди забезпечують досягнення справедливого результату, який би враховував інтереси всіх сторін. Саме тому розвиток медіації у сфері земельних правовідносин відповідає як внутрішнім потребам українського суспільства, так і зовнішньополітичним зобов'язанням нашої держави у сфері адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу.

Питання правового регулювання, впровадження та практичного застосування медіації в земельних спорах в Україні залишається недостатньо дослідженим. Медіація у цій сфері перебуває на початковому етапі становлення і змушена долати як інституційні та правові бар'єри, так і стереотипні погляди учасників правовідносин. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у комплексному науковому аналізі цього альтернативного способу врегулювання спорів, узагальненні перших практичних результатів її застосування в Україні, вивченні зарубіжного досвіду та обґрунтуванні шляхів імплементації ефективних моделей медіації в національну практику.

З огляду на вказане, обрана тематика дисертаційного дослідження є безперечно актуальною, своєчасною та соціально значущою. Вона відповідає державним пріоритетам у сфері забезпечення доступу до правосуддя, розвитку правових інститутів за участю громадян, а також Цілям сталого розвитку України до 2030 року, зокрема цілі 16: «Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях».

Таким чином, дисертаційне дослідження Хлистік Мирослави Андріївни на тему «Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів» вбачається актуальним та своєчасним.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Структура дисертації дозволила авторці повною мірою охопити предмет дисертаційного дослідження. Джерельна база роботи (334 джерела) свідчить про глибоке, ґрунтовне та різнобічне опрацювання проблеми, а також про високий рівень наукової підготовки авторки, її наукову зрілість.

Високий ступінь обґрунтованості та аргументованості результатів дисертації також обумовлений релевантним застосуванням здобувачкою комплексу загальнонаукових та спеціальних методів проведення наукових досліджень: групу загальнонаукових методів пізнання склали діалектичний, системно-структурний та формально-логічний методи; до групи спеціально-

наукових методів увійшли статистичний, порівняльно-правовий, нормативно-аналітичний методи.

У дисертаційному дослідженні Хлистік М.А. здійснено комплексний науковий аналіз медіації як альтернативного способу врегулювання земельних спорів на основі сучасного вітчизняного та закордонного законодавства та практичного досвіду з урахуванням викликів воєнного стану, а також сформульовано теоретичні висновки та практичні рекомендації, що загалом вирішують важливе наукове завдання.

Серед найбільш вагомих результатів дослідження, які визначають його наукову новизну, можна відзначити наступні:

- запропоновано авторські визначення медіації та земельної медіації;
- сформульовано авторське розуміння медіабельності земельного спору як сукупності необхідної та достатньої кількості факторів та ознак спору, які, по-перше, дозволяють розпочати процедуру медіації, та, по-друге, свідчать про високу ймовірність успішного врегулювання земельного спору шляхом медіації;
- запропоновано авторський умовний поділ правового регулювання медіації в низці країн за критеріями: добровільна/обов'язкова та досудова/судова на чотири основні групи: 1) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) та обов'язковою медіацією (досудовою та судовою); 2) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) та обов'язковою медіацією (досудовою або судовою); 3) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) та квазіобов'язковою медіацією; 4) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою).

Оригінальною є запропонована авторкою класифікація медіації на основі двох критеріїв (добровільності/обов'язковості та інтегрованості у судову систему): 1) добровільна досудова медіація (приватна медіація) – медіація, яку сторони можуть обирати за власною згодою для врегулювання спору у досудовому порядку; 2) обов'язкова досудова медіація – обов'язкова

інформаційна зустріч з медіатором, яка передбачена законодавством країни для певної категорії спорів як передумова звернення до суду; 3) добровільна судова медіація – медіація, до якої сторони спору можуть вдатися під час судового процесу, прийнявши пропозицію судді або висловивши власне спільне бажання спробувати медіацію; 4) обов'язкова судова медіація – інформаційна зустріч з медіатором, на яку сторони спрямовує суд своїм власним рішенням під час судового процесу (згода сторін не вимагається); 5) квазіобов'язкова медіація – коли вимога використання медіації прямо не встановлена або встановлена як рекомендація, проте законом запроваджені процесуальні санкції (як правило, фінансові) за відмову без поважних причин брати участь у медіації.

Вартими уваги є встановлені дисертанткою основні способи інтеграції медіації у правові системи країн, серед яких нею виділено: 1) стимулювання (заохочення) використання медіації («м'яке» просування медіації); 2) законодавче (владне) встановлення обов'язкової медіації у певних категоріях спорів під страхом неприйнятності позовів без проходження цієї досудової процедури, запровадження обов'язкової судової медіації та накладення штрафних санкцій за безпідставну відмову від участі у ній; встановлення санкцій за відмову від участі у медіації у випадку використання так званої квазіобов'язкової медіації («жорстке» просування медіації).

Особлива місце у дисертаційному дослідженні займає аналіз науково-правових підходів до розуміння категорій «конфлікт» та «спір» та доцільності використання поняття «спір» у юридичній сфері, науково-правових підходів до розуміння категорії «земельний спір», який визначено як правовідносини, пов'язані із суперечностями, що виникли між суб'єктами земельних відносин (громадянами, юридичними особами, органами місцевого самоврядування та органами державної влади) щодо об'єкта земельних правовідносин (землі в межах території України, земельних ділянок та прав на них, у тому числі на земельні частки (паї), а також

наукових підходів щодо значення та взаємозв'язку категорій «вирішення спору» та «врегулювання спору».

Заслуговують на увагу обґрунтовані здобувачкою у дисертації висновки про негативний вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на розвиток та активне використання вітчизняної земельної медіації, основними серед яких є: 1) відсутність реальної підтримки та зацікавленості у просуванні медіації з боку держави; 2) відсутність в Україні достатньої кількості спеціалізованих медіаторів, які займаються врегулюванням земельних спорів; 3) низький рівень довіри до медіаторів як до представників окремої професії, 4) відсутність гарантій надання ними якісних послуг; 5) режим воєнного стану та інші.

Також слід підтримати аргументацію авторки щодо доцільності застосування земельної медіації як найбільш прийняттого способу врегулювання спорів у воєнний та постконфліктний період для збереження та відновлення соціального балансу, сприяння стабілізації та мирному співіснуванню громад, активному залученню сторін конфліктів у пошук та формування рішень, економії часу та витрат;

На позитивну оцінку заслуговують висловлені дисертанткою пропозиції щодо удосконалення процесуального законодавства (ЦПК та ГПК) з метою практичної реалізації норми щодо повернення позивачу (скаржнику, заявнику) 60% судового збору, а також розроблена авторкою Ментальна карта розвитку земельної медіації в Україні.

Висновки дисертації є цілісними, логічними та обґрунтованими, відповідають меті та завданням дослідження й містять важливі теоретичні та практичні положення щодо нормативного забезпечення та практики застосування медіації у сфері земельних правовідносин.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Основні положення і результати дослідження можуть бути використані у: науково-дослідницькій роботі – для подальшого вивчення медіації як альтернативного способу

врегулювання спорів у цілому та у сфері земельних відносин зокрема; у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, а також під час розроблення нових законодавчих актів у сфері застосування медіації для врегулювання земельних спорів в Україні; у правозастосовній діяльності – у роботі органів місцевого самоврядування, судової влади та медіаторів для вдосконалення відносин у сфері врегулювання земельних спорів; у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Земельне право», «Медіація у професійній діяльності юриста», «Цивільне право», «Адвокатура України», «Нотаріат України», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 19-ти наукових працях, з них 4 наукові статті опубліковані у фахових виданнях України категорії Б, перелік яких затверджено МОН України, 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні (Польща), а також 14 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які винесені авторкою для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи роботу, слід зазначити, що зміст дисертації, як і будь-якого творчого, самостійного дослідження, містить положення дискусійного

характеру, які потребують додаткової аргументації під час публічного захисту:

1. У своїй роботі здобувачка звертає увагу на те, що за кордоном угоди за результатами медіації, яка відбувалась у досудовому врегулюванні, затверджуються судом або іншим уповноваженим органом, натомість, у нашій державі така практика відсутня, що, на думку авторки, є «стримуючим фактором у належному визнанні угод за результатами медіації та позбавляє їх змісту такого важливого значення, яке, наприклад, мають судові рішення» (стор. 110). Здобувачці варто було б розкрити власне бачення щодо необхідності (чи, навпаки, відсутності) потреби у запровадженні процедури затвердження судом угод за результатами приватної медіації.

2. Здобувачкою в дисертації було проаналізовано правове регулювання та досліджено практику застосування медіації у 24 зарубіжних країнах. Висвітлюючи особливості італійської моделі медіації (стор. 139-141), здобувачка наводить вислів відомого італійського юриста та медіатора Джузеппе де Пало, який проводить аналогію між обов'язковою медіацією та вимогою щодо використання пасків безпеки за кермом і стверджує, що «для нашого суспільства потрібна обов'язкова вимога закону як щодо використання пасків безпеки за кермом, так і щодо застосування медіації, оскільки мало хто користується паском безпеки добровільно, хоча усі добре знають про його переваги» (стор. 141). Хотілось би почути думку дисертантки щодо зазначеної позиції та чи прийнятна італійська модель медіації для України. Водночас, оскільки складно простежити власну позицію авторки щодо найбільш прийнятної моделі медіації, постає питання: чим обумовлюється відсутність більш чіткого висновку щодо вибору тієї чи іншої моделі медіації?

3. На сьогоднішній день у нашій країні немає єдиного етичного кодексу медіатора, затвердженого на державному рівні. Українські медіатори керуються етичними кодексами, які розроблені громадськими організаціями (наприклад, Кодекс професійної етики медіатора затверджений рішенням ГО

«Національна асоціація медіаторів України»). У випадку, якщо медіатор «працює сам на себе» і не входить до жодної громадської організації, то у своїй практиці він має визначитися, якими етичними нормами буде керуватися у власній діяльності. З огляду на це, виникає цілком логічне питання: яку ж тоді відповідальність несе український медіатор? Звідси вбачається, що суттєво посилено б дисертацію висвітлення питання юридичної відповідальності медіатора та виокремлення його у самостійний підрозділ дисертації.

Утім, висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний або дискусійний характер і не впливають на високий рівень, наукову новизну та дослідницьку достовірність результатів дослідження. Представлена дисертація є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливої проблеми в правовій науці, а саме – встановлення особливостей правового регулювання та практики застосування медіації як альтернативного способу врегулювання земельних спорів.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Хлистік М.А. на тему: «Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертаційне дослідження не містить порушень академічної доброчесності.

Таким чином, дисертація на тему «Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам п. п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її

авторка – Хлистік Мирослава Андріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ

**Завідувач кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності Волинського
національного університету імені Лесі Українки
кандидат юридичних наук, доцент**

Юлія ФІДРЯ